

دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

دانشکده فلسفه و اخلاق

پایان نامه جهت اخذ مدرک دکتری

رشته: مدرسی معارف اسلامی، گرایش اخلاق

عنوان:

چالش‌های اخلاقی جنگ از منظر عقل و نقل و راهکارهای مواجهه با آن

استاد راهنما:

حسین توسلی

استاد مشاور:

علیرضا آل بویه

نگارش:

مهدی مطهری

فروردین ۱۴۰۰

استاد محترم

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

دانشکده فلسفه و اخلاق

پایان نامه جهت اخذ مدرک دکتری

رشته: مدرسی معارف اسلامی، گرایش اخلاق

عنوان:

چالش‌های اخلاقی جنگ از منظر عقل و نقل، و راهکارهای مواجهه با آن

استاد راهنما:

حسین توسلی

استاد مشاور:

علیرضا آل بویه

نگارش:

مهدی مطهری

فروردین ۱۴۰۰

تقدیم به

- همه انبیاء و اولیای الهی، به ویژه قلب عالم امکان، عالم به ظاهر و باطن قرآن، امید مستضعفان، امام عصر و زمان حجت بن الحسن المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف؛
- رهبر فقید انقلاب اسلامی و معلّم واقعی اخلاق حضرت امام خمینی^(ره)؛
- روح پاک شهدای هشت سال دفاع مقدّس، شهدای مدافع حرم بویژه حاج قاسم سلیمانی.

سپاسگزاری و قدردانی

حمد و سپاس بی‌انتهاء خداوندی را که ظاهر است و باطن. فضل او آشکار بر همگان و رحمت بی‌پایانش جاری در دل و جان. درود بر کامل‌ترین نفس قدسی محمد بن عبدالله و خاندان پاک و مطهرش که هادیان امت و رهبران راه سعادتند. اکنون که به برکت الطاف خداوندی تدوین این رساله به پایان رسیده است، بر خود لازم می‌دانم از استاد عالی مقام، جناب آقای حجه‌الاسلام و المسلمین دکتر حسین توسلی که با بزرگواری و صبری مثال زدنی، زحمت راهنمایی اینجانب را پذیرفتند و با دقتی عالمانه در همه مراحل بنده را یاری دادند و استاد گرانقدر حجه‌الاسلام دکتر علیرضا آل بویه که مشاوره این پژوهش را بر عهده داشته و با حوصله و ریزبینی فراوان خود، بر غنای محتوایی پژوهش افزودند، تقدیر و تشکر کنم.

در نهایت ضمن تشکر فراوان از شکیبایی و همراهی همسر فداکار و فرزندان و والدین گرامی خود، از پروردگار متعال نیک بختی و سرافرازی هر دو جهان را برای همگان خواستارم.

چکیده:

اخلاق جنگ به عنوان یکی از مباحث مهم اخلاق کاربردی، ضمن واکاوی مسأله اخلاقی بودن جنگ و نیز اخلاقیات رفتاری حین جنگ، به بیان قواعد و هنجارهای لازم جهت کنترل اقدامات خشونت‌آمیز بین نیروهای متخاصم و ارائه راهکار برای حل چالش‌هایی که بین اصول نظامی و اخلاقی رخ می‌دهد، می‌پردازد. چالش‌های اخلاقی جنگ مسأله‌ای است که بسیاری از افراد بویژه فرماندهان، سربازان و حتی غیرنظامیان با آن مواجهه می‌شوند. در این رساله با تمرکز بر اخلاقیات رفتاری جنگ، معضلات و تعارضات اخلاقی در سه دسته: ۱. چالش‌های مرتبط با فرماندهان، سربازان و غیرنظامیان؛ ۲. چالش‌های مرتبط با بکارگیری امکانات و تسلیحات نظامی ۳. چالش‌های استفاده از روش‌های ممنوعه و ضد ارزشی بررسی شده است و با توجه به شیوه‌های حل تعارض اخلاقی، سعی شده است که با اتکا به عقل و نقل یک سلسله اصول و قواعد راهنما که در حل چالش‌های اخلاقی جنگ و تقلیل تبعات خشونت بار آن راهگشاست، به عنوان راهکار ارائه گردد. از این جمله می‌توان به اصالت اخلاق و اصول کرامت، شرافت، عدالت، تفکیک، تناسب، تحدید و صلح ورزی اشاره کرد. روش مورد استفاده در تحقیق حاضر نیز توصیفی، تبیینی و تحلیلی می‌باشد.

واژگان کلیدی: جنگ، اخلاق جنگ، چالش‌های اخلاقی جنگ، تعارض اخلاقی، اصول راهنما

.....	تقدیم به
.....	سپاسگزاری و قدردانی
.....	چکیده:
.....	فصل اول:
.....	کلیات و مفاهیم
.....	مقدمه:
.....	۱. کلیات:
.....	تعریف مسئله:
.....	اهمیت و ضرورت تحقیق
.....	پیشینه تحقیق:
.....	جنبه نوآوری و جدید بودن تحقیق:
.....	اهداف
.....	روش تحقیق
.....	سوال اصلی:
.....	سوال فرعی:
.....	۲. مفهوم شناسی
.....	۲-۱: جنگ
.....	۲-۲: اخلاق
.....	۲-۳: اخلاق کاربردی
.....	۲-۴: اخلاق جنگ
.....	۲-۵: چالش
.....	۳. مبانی نظری بحث

۲۵	۱-۳: رویکرد و قلمرو تحقیق:
۲۵	۱-۱-۳: نسبت سنجی اخلاق و جنگ:
۲۶	۱-۱-۳: جنگ بدون اخلاق:
۲۸	۲-۱-۳: جنگ همراه با اخلاق:
۲۹	۲-۱-۳: نظریات اخلاق جنگ
۲۹	۱-۲-۳: جنگ عادلانه یا مشروع:
۳۲	۲-۲-۱-۳: صلح گرایی:
۳۵	۳-۲-۱-۳: واقع گرایی:
۳۷	۴-۲-۱-۳: نظریه اسلامی جنگ
۳۹	۳-۱-۳: تبیین قلمروی تحقیق:
۳۹	۴-۱-۳: تبیین رویکرد تحقیق:
۴۰	۲-۳: روششناسی حل چالشهای اخلاقی جنگ
۴۰	۱-۲-۳: جایگاه عقل و نقل در حل چالشهای اخلاقی
۴۴	۲-۲-۳: شیوه‌های حل تعارض اخلاقی
۴۵	۱-۲-۲-۳: منکرین تعارض
۴۸	۲-۲-۲-۳: موافقین تعارض
۵۸	۲-۲-۲-۲-۳: نظریه آیت الله مصباح:
۶۳	۳-۲-۳: روش‌های مرسوم در اخلاق کاربردی
۶۵	۴-۲-۳: جمع بندی (دیدگاه مختار)
۶۶	خلاصه فصل:
۶۹	فصل دوم
۶۹	بررسی چالش‌های اخلاقی مرتبط با فرماندهان و سربازان

- مقدمه ۷۰
۱. چالش‌های اخلاقی مرتبط با فرماندهان و رهبران جنگ ۷۰
- ۱-۱: چالش حفظ جان نیروها و پیروزی در جنگ: ۷۲
- ۱-۱-۱: عوامل موثر بر سلامت نیروهای نظامی ۷۶
- ۲-۱: چالش جنگاوری و التزام به عواطف انسانی ۷۹
- ۳-۱: چالش برخورد با سربازان خاطی ۸۵
- الف) برخورد سخت و تنبیه ۸۶
- ب) عفو و بخشش ۸۹
- ج) رفتار عدالت محورانه ۹۰
- ۴-۱: چالش حفظ اسرار و مشورت ۹۳
- الف) حفظ اسرار: ۹۴
- ب) مشورت کردن: ۹۵
- ج) مصلحت سنجی: ۹۷
۲. چالش‌های سربازان و نیروهای درگیر (نظامی) ۹۹
- ۱-۲: چالش اطاعت از فرمانده: ۹۹
- الف) اطاعت مطلق ۱۰۰
- ب) اطاعت حداکثری ۱۰۳
- ۲-۲: چالش حفظ جان و تهور ۱۰۴
۳. چالش نیروهای درگیر غیر نظامی ۱۰۹
- الف) نابودی کل نیروهای دشمن ۱۱۰
- ب) جنگ با نظامیان ۱۱۱
۴. چالش مربوط به طرز برخورد با اسرا، مجروحین، فراریها و ۱۱۳

۱۱۶	خلاصه فصل:
۱۱۸	فصل سوم
۱۱۸	چالش‌های اخلاقی مرتبط با بکارگیری امکانات و روشها
۱۲۰	مقدمه:
۱۲۰	۱. چالش‌های اخلاقی مرتبط با بکارگیری سلاح‌های مخرب
۱۲۲	۱-۱: چالش بکارگیری مواد شیمیایی، هسته‌ای و کشتار جمعی
۱۲۴	۱-۱-۱: کاربرد ابزار نامشروع
۱۲۶	۱-۱-۲: کاربرد ابزار مشروع
۱۳۰	۲. چالش‌های اخلاقی مرتبط با ارزش‌ها و مقدسات
۱۳۰	۲-۱: احترام به اماکن مقدس:
۱۳۳	۲-۲: احترام به ایام مقدس:
۱۳۳	۲-۲-۱: مخالفان:
۱۳۴	۲-۲-۲: موافقان:
۱۳۶	۲-۳: چالش فساد اخلاقی:
۱۳۷	۲-۳-۱: موافقین:
۱۳۹	۲-۳-۲: مخالفین
۱۴۱	۲-۴: چالش واجبات دینی:
۱۴۴	۳. چالش استفاده از روشهای ممنوعه
۱۴۴	۳-۱: دروغ:
۱۴۵	۳-۱-۱: موافقت مشروط:
۱۴۷	۳-۱-۲: مخالفت مطلق:
۱۴۸	۳-۱-۳: موافقت مطلق:

۱۴۹	۲-۳: خدعه و فریب
۱۵۳	۳-۳: مثله کردن
۱۵۵	۴-۳: قتل و غارت کردن
۱۵۸	۵-۳: دشنام و فحش
۱۶۰	۶-۳: ایجاد رعب و وحشت
۱۶۳	۷-۳: شیبخون و غافلگیری
۱۶۶	۸-۳: چالش استفاده از سپر انسانی
۱۶۸	خلاصه فصل
۱۷۱	فصل چهارم
۱۷۱	راهکارهای برون رفت از چالش‌های اخلاقی جنگ
۱۷۲	مقدمه:
۱۷۴	۳. اصول راهنما برای حل چالش‌های اخلاقی جنگ
۱۷۵	۳-۱: اصالت اخلاق (هدفمندی و مسئولیت‌پذیری اخلاقی)
۱۷۶	شواهد نقلی
۱۷۹	۳-۲: اصل کرامت و شرافت
۱۸۲	شواهد نقلی
۱۸۷	۳-۳: اصل عدالت‌ورزی (عدم تجاوز و ظلم)
۱۹۰	شواهد نقلی
۱۹۴	۳-۴: اصل تفکیک و تمایز (ممنوعیت حمله به غیرنظامیان):
۱۹۸	شواهد نقلی
۲۰۲	۳-۴-۱: ضرورت:
۲۰۵	۳-۴-۲: شرکت در جنگ

۲۰۸ ۳-۵: اصل تناسب و تحدید تسلیحات
۲۱۱ شواهد نقلی
۲۱۴ ۳-۶: اصل صلح و ورزی
۲۱۶ شواهد نقلی
۲۱۹ خلاصه فصل:
۲۲۰ نتیجه گیری نهایی:
۲۲۲ فهرست منابع:
۲۲۲ منابع فارسی
۲۲۵ منابع عربی
۲۲۶ منابع انگلیسی:
۲۲۷ مقالات:
۲۲۹ ABSTRACT:

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

مقدمه:

یکی از نیازهای اساسی و اولیه انسان، امنیت و دفاع از خود است. این مسئله امری فطری و عقلانی است؛ چرا که حیات آدمی و بقاء او بدان بستگی دارد. از همان لحظه نخست پیدایش بشر، مسئله جنگ و ستیز در گروه‌ها و اجتماعات ابتدایی به وجود آمد و با گذشت زمان نه تنها از میزان جنگ و گریزها کاسته نشد؛ بلکه با تکامل فکری انسان، جنگ‌ها پیچیده و جنگ افزارهای مورد استفاده نیز از نظر کمی و کیفی تکامل یافته است.

جنگ یکی از پدیده‌هایی است که در جوامع انسانی همواره وجود داشته و در طول حیات بشر، جزئی از زندگی اجتماعی وی را تشکیل داده است؛ به گونه‌ای که از سه هزار و چهارصد سال تاریخ ثبت شده جوامع انسانی، فقط سیصد سال (صلح بزرگ) آن بدون جنگ و خونریزی سپری شده است.^۱

اندیشمندان اجتماعی درباره پدیده جنگ اظهار نظرهای گوناگونی کرده‌اند. برخی آن را مفید و ضروری و برخی دیگر آن را خشن‌ترین شیوه عمل انسان توصیف کرده‌اند، لیکن همه این نظریات یک اصل مشترک دارند و آن اینکه جنگ را یک "پدیده طبیعی" در زندگی انسان‌ها در نظر می‌گیرند.^۲ تحولات ناشی از جنگ در طول تاریخ بر تمدن، فرهنگ و اخلاقیات مردم تاثیر مثبت و منفی گذاشته و همواره یکی از عوامل تخریب و تهدید جوامع بشری و طبیعت بوده است. با توجه به خشونت‌ها و تجاوزاتی که در جنگ رخ می‌دهد، اخلاق و به خصوص اخلاق کاربردی در این باب، مسائل و اصول مهمی را مطرح می‌کند.

پرداختن به مسئله جنگ و چالش‌های مرتبط به ویژه چالش اخلاقی، یکی از پرسش‌های مهمی است که در اندیشه متفکران برجسته قرن حاضر وجود آمده است. هر یک از این پژوهشگران با رویکرد خاصی به تحلیل این امر پرداخته و راه‌هایی جهت برون رفت از آن ارائه کرده‌اند.

۱. ویل دورانت، مشرق زمین گاهواره تمدن، ترجمه احمد آرام و همکاران، تهران، نشر علمی و فرهنگی، ۱۳۷۸، ص ۲۹.

۲. محمدحسین افشردی، تشابهات و تفاوت‌های اصول جنگ و رهنامه، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال ۱۷، شماره ۷۵،

بهار ۱۳۹۸، ص ۶.

۱. کلیات:

تعریف مسئله:

در هر بررسی فلسفی جنگ، ناگزیر با چهار سوال کلی مواجه می‌شویم: اینکه جنگ چیست؟ چه عللی باعث جنگ می‌شود؟ رابطه میان طبیعت بشری و جنگ چیست؟ و آیا جنگ هرگز می‌تواند اخلاقاً قابل توجیه باشد؟ آنچه با موضوع این تحقیق مرتبط می‌باشد پاسخ به سوال چهارم و چالش‌هایی است که از نظر اخلاقی در زمینه جنگ اتفاق می‌افتد.^۱

تاریخچه متفاوت تفکر اخلاقی در مورد جنگ، تاثیر بسیاری بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی و تمرینات نظامی جنگ داشته است. از آنجایی که جنگ تا حدود بسیار زیادی با اختیار بشری ظهور می‌کند، می‌توان توقع داشت که شکل‌گیری جنگ‌ها و نیز نحوه انجام آنها تا حدودی کنترل شود.^۲

مطالعه جنبه‌های اخلاقی در جنگ، واکاوی وظایف اخلاقی مردم، فرماندهان و دولت‌مردان در آن هنگام، راه‌های پایبندی به باید و نبایدها و احکام اخلاقی و رسیدن به صلح پایدار از مهمترین مباحث در اخلاق کاربردی می‌باشد.

اخلاق کاربردی^۳ رشته‌ای جدید در مطالعات اخلاقی است که به دنبال پاسخ‌گویی به مجموعه مسائل اخلاقی نوپدید و ویژه هر یک از عرصه‌های زندگی مدرن و حل موثر معماها یا همان تعارضات اخلاقی که دامن‌گیر بشریت می‌باشد، بوده است. اخلاق کاربردی در پی یافتن قواعدی خاص‌تر از قواعد عام اخلاقی است که در شرایط ویژه و موضوعات و موارد مشخص‌تر و جزئی‌تر کارآیی داشته باشد. اصلی‌ترین وظیفه یک اندیشمند اخلاق کاربردی رفع تعارض‌های اخلاقی است که در یک حوزه خاص (مانند پزشکی، محیط زیست، آموزش و پرورش، جنگ) مطرح می‌باشند.^۴

۱. خشایار دیهیمی، دانشنامه جنگ و صلح، تهران، نشر صدای معاصر، ج اول، ۱۳۹۸، ص ۱۰.

۲. گریگوری رایشبرگ و همکاران، اخلاق جنگ، ترجمه عبدالکریم گواهی، تهران، نشر وزارت امور خارجه، ۱۳۹۰، ص ۱۶.

۳. Applied ethics.

۴. محمد تقی اسلامی و دیگران، اخلاق کاربردی، نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چ دوم، قم، ۱۳۸۸، ص ۴۶.

پیشرفت‌های تسلیحات و فناوری‌های جنگی، چالش‌های عمده‌ای را پیش روی جامعه بشری قرار داده است. چالش‌هایی مانند مسائل محیط زیستی، اخلاقی، انسانی و غیره که سبب شده تصمیم‌گیری صحیح و حل آنها با مشکل مواجهه شود. هر یک از این جنبه‌ها به قدری مهم است که بی‌تفاوتی و عدم رعایت اصول مربوط به آنها نتایج مخرب و نابودکننده‌ای در عرصه حیات مادی و معنوی به جای خواهد گذاشت.

اخلاق جنگ شامل جنگ، کشتار جمعی در موارد خاص مانند مقابله به مثل و یا به عنوان راهکارهایی برای خاتمه جنگ، تعارض قواعد جنگ با اصول و استدلال‌ات اخلاقی، اخلاق و رهبری جنگ، فن‌آوری تسلیحاتی و سلاح‌های کشتار جمعی، انضباط و فرمانبری یا التزام به موازین عام اخلاق انسانی، چالش محدودیت‌های زندگی نظامی و ایفای نقش‌های اخلاقی - تربیتی در خانواده و نقش‌های سیاسی - مدنی در اجتماع می‌باشد.^۱

با وجود این مقدمات و پایبندی به مقررات و الزامات اخلاقی، گاهی شرایط خاصی پیش می‌آید که افراد قادر به کنترل آنها نیستند؛ یعنی یک نوع بلا تکلیفی درونی برای تشخیص وظیفه اخلاقی به خاطر تعارض وظایف رخ می‌دهد.^۲ در این هنگام فرد از یک سو اخلاقاً ملزم به انجام عملی است و از سوی دیگر ملزم است عملی دیگر را انجام دهد، اما انجام هر دو عمل با هم امکان‌پذیر نیست. تعارضات اخلاقی در اخلاق پزشکی، اقتصاد، سیاست، جنگ و خلاصه هر جا که اخلاق کاربرد دارد، دیده می‌شود.

به طور خلاصه می‌توان گفت که با بررسی کتب پیرامون جنگ، به چالش‌های گوناگونی در این مورد دست یافتیم. در این نوشتار سعی بر این است که چالش‌های اخلاقی جنگ، راهکارها و برخی اصول و هنجارهای اخلاقی جنگ را از نگاه عقلی و شواهد نقلی بیان کنیم.

۱. همان، ص ۸۳.

۲. آراف اتکینسون، فلسفه اخلاق، ترجمه سهراب علوی نیا، مرکز ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۱۳۷۰، ص ۳۱.

اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت و ضرورت پرداختن به این پژوهش از چند جهت قابل بررسی است:

- جنگ یکی از بلاهای بزرگ برای انسان است. بشر در سراسر تاریخ زندگی اش، از ابتدای آفرینش تا به امروز، همواره با بلاهای مختلف روبرو بوده؛ ولی هیچ بلایی بزرگتر و سهمگین تر از جنگ نبوده است. جنگ وقتی پیش می آید با خود دهها بلا و مصیبت به همراه می آورد، جنگ عامل بزرگ ویرانی و مرگ است و همیشه بصورت یک ضایعه برای تمدن بشری خود نمائی کرده است.
- جنگ و آثار آن، صرفاً در زمینه نظامی و صحنه درگیری نیست، بلکه عامل بسیاری از نابسامانی و مشکلات جوامع بشری و محیط زیستی می باشد. با این حال این عامل مخرب به نوبه خود دارای اصول و قواعد منظمی بوده که خلل در یکی از اجزای آن ممکن است تاثیرات جبران ناپذیری بر سایر قسمت های آن داشته باشد.
- از سوی دیگر، جنگ مقوله ای است که با زندگی، خون و سرمایه های مادی و معنوی بسیاری از مردم که با آن سرو کار دارند، مرتبط می باشد؛ هر گونه اشتباه و بی اخلاقی در این رابطه ضررهای جبران ناپذیری مادی و معنوی را بر انسانیت، طبیعت و نسل های آینده خواهد گذاشت. از این رو ضروری است که این موضوع با دقت مورد بررسی قرار گیرد.
- جنگ و فعالیت نظامی هرگز به تنهایی علیه نیروهای مادی هدایت نمی شود، بلکه به طور همزمان علیه نیروهای اخلاقی که به آن قوای مادی حیات می بخشند نیز جریان می یابد و این دو از یکدیگر تفکیک ناپذیرند.^۱ اینکه ما چشمان خود را ببندیم و به آثار فاجعه بار مادی و معنوی جنگ توجه نکنیم، کار نادرستی است. از این رو لازم است قواعدی اخلاقی به منظور پیشگیری از صدمات جبران ناپذیر آن ارائه شود.
- بسیاری از متفکران به طور جدی معتقدند که مشکلات و مصائب جنگ به نوعی هستند که ناچاریم در مورد آنها به مثابه یک مساله اخلاقی بیندیشیم. حتی اگر جنگ ها عامل افتخار و شهرت یا متضمن مصلحتی سیاسی باشند، در حقیقت تاریخچه متفاوت تفکر

۱. گریگوری رایشبرگ، ص ۸۵۴

اخلاقی در مورد جنگ تاثیر بسیاری بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی و تمرینات نظامی جنگ داشته است. برای مثال قانون بین‌المللی جنگ در دوران جدید بدون وجود چنین تفکری پدید نمی‌آید.^۱

- همچنین اخلاق جنگ همواره یک مسئله مهم در بین صاحب نظران بوده است. برخی از دانشمندان رعایت اصول اخلاقی در جنگ را بی‌فایده و غیرقابل اجرا دانسته و ضرورت آن را انکار می‌کنند. در مقابل برخی هم به ضرورت مراعات مسائل اخلاقی در آغاز، حین و ادامه جنگ اصرار می‌ورزند. در نگاه دین اسلام نیز ضرورت رعایت مسائل اخلاقی در بحبوحه جنگ بسیار مورد توجه بوده و برخلاف آنچه پنداشته می‌شود صلح و دوستی با سایر ملت‌ها و مراعات حقوق ایشان به عنوان اصل اولی توصیه شده است.
- رعایت اصول اخلاقی بویژه در جنگ، علاوه بر بُعد معنوی دارای جنبه مادی نیز است و با فرض صرف نظر از بعد معنوی آن، جنبه مادی آن چنان گسترده است که سزاوار است به همه اصول اخلاقی پایبند باشیم. در غیر این صورت مناقشات بین دولت‌ها به بهانه‌های مختلف سیاسی، استعماری و حتی مذهبی، صرفاً به سمت قساوت، وحشی‌گری و کشتار بی‌رحمانه، گرایش پیدا می‌کند و جهنمی سوزان که زائیده مفاسد اخلاقی است بوجود می‌آید.
- بسیاری معتقدند که توجه به حساسیت‌ها و رعایت اصول اخلاقی، یکی از مسئولیت‌های مهم طرفین درگیر در جنگ می‌باشد؛ چرا که اگر دستورات و آداب اخلاقی، به باور درونی تبدیل شود، دیگر کسی به خود جرأت رفتارهای وحشیانه و سبعانه نخواهد داد. میزان و شدت خونریزی، ویرانی و خسارت‌های مالی و جانی در جنگ، متأثر از رویکرد اخلاقی یا غیراخلاقی رهبران فکری و به تبع آن جنگجویان می‌باشد.
- از سوی دیگر پیشرفت‌های تسلیحات و فناوری‌های جنگی چالش‌های عمده‌ای را پیش روی جامعه بشری قرار داده است؛ چالش‌هایی مانند مسائل محیط زیستی، اخلاقی، انسانی و غیره که سبب شده است تصمیم‌گیری صحیح درباره این تعارضات با مشکل مواجه شود. هر یک از این جنبه‌ها به قدری مهم است که بی‌تفاوتی و عدم رعایت اصول

۱. همان، رایشبرگ، ص ۱۶.

مربوطه به آنها نتایج مخرب و نابود کننده‌ای در عرصه حیات مادی و معنوی به جای خواهد گذاشت.

- به همین منظور لازم است به بررسی چالش‌ها و معضلات اخلاقی در جنگ که هرگونه رابطه عاطفی، اخلاقی و حتی انسانی افراد را با یکدیگر دچار خدشه می‌سازد، بپردازیم. از سویی رعایت اصول اخلاقی و ارائه راهکارهای برون‌رفت از چالش‌ها می‌تواند ما را در جهت تقلیل خشونت‌ها و تبعات منفی جنگ یاری برساند.

- اگر در باب اخلاق جنگ و مبانی و چالش‌های آن نتوانیم به اصول محکمی دست یابیم، شبهات و ادله مخالفان، امور اخلاقی و انسانی جنگ را پوچ و بی‌اساس نشان می‌دهد. روشن است که کمترین ضرر تزلزل در اخلاق و امور اخلاقی در جوامع بشری، بروز جنایات و توحش توجیه شده خواهد بود که نمونه‌هایی از آن را در جنگ‌های جهانی و غیره دیده‌ایم.

- همچنین اگر بتوان از قواعد اخلاقی و راه حل اخلاقی چالش‌های مرتبط با جنگ، دفاع منطقی و عقلانی کرد، در تکامل روحی افراد و تلبس به خصلت‌های پسندیده اخلاقی و سوق جامعه بشری به سوی کمالات انسانی و معنوی گام بزرگی را برداشته‌ایم.

- هرچند حقوق بشردوستانه مجموعه‌ای از قواعد بین‌المللی قراردادی یا عرفی است که مشخصاً ناظر به مشکلات بشردوستانه‌ای است که ناشی از مخاصمات مسلحانه بین‌المللی یا غیربین‌المللی می‌باشد، لکن حقوق ذاتاً و فی نفسه نمی‌تواند همه روابط انسان با دیگر افراد را تنظیم کند و به همین دلیل، ضرورت تأمل بر هنجارهایی اخلاقی که سامان دهنده ارتباط افراد و اجتماعات باشند، احساس می‌شود.^۱

- البته بررسی چالش‌های اخلاق جنگ، از منظر عقل و نقل نیازمند تفکر عمیق در مباحث فلسفه اخلاق، حقوق بشر دوستانه و مبانی علمی و عقلانی قرآن و روایات می‌باشد و بدون آگاهی از دیدگاه و نظریه اسلام درباره این موضوع نمی‌توان دفاعی معقول در برابر سایر نظام‌های اخلاقی داشت؛ بنابراین نقش اخلاق در ایجاد نوعی وحدت میان ملل

۱. محمدتقی مصباح یزدی، آموزش فلسفه، قم، نشر موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)، ج ۱، ۱۳۹۴، ص ۲۶۶.

مختلف و رسیدن به صلحی پایدار در دنیای کنونی بسیار اهمیت دارد و ضرورت آن انکار ناپذیر است.

پیشینه تحقیق:

اخلاق جنگ و رعایت اصول و قواعد آن ریشه تاریخی دارد؛ زیرا از ابتدای حیات جوامع بشری تاکنون همواره جنگ بین انسان‌ها وجود داشته و جنگ‌ها همیشه تابع نوعی مقررات بوده‌اند. قوانینی راجع به رفتار با اسیران جنگی و احترام به آنها، ایمنی غیر رزمندگان، تکریم تسلیم شدگان، حرمت اماکن مقدس و قواعد دیگری که نشأت گرفته از تمدن‌ها، فرهنگ‌ها و عقاید و مذاهب ملل مختلف جهان است.

به عنوان مثال، در میان قبیله سومریان یک نهاد سازمان یافته وجود داشته که در آن قواعد و مقرراتی مانند اعلام جنگ، حکمیت، مصونیت سفرا و نمایندگان سیاسی و احترام به قراردادهای صلح وجود داشته است. در این دوره رسم آزادی اسرا در مقابل گرفتن پول (فدیه) نیز رایج بوده است. حمورابی پادشاه بابل در مجموعه قوانین و مقررات خود بنام الواح حمورابی به بخشی از قوانین و مقررات جنگ اشاره می‌نماید.^۱

یکی از نویسندگان معروف، سن تزو است که در کتاب خود با عنوان هنر جنگ حدود ۵۰۰ سال پیش از میلاد مسیح به عنوان اولین اثر ادبی کلاسیک در استراتژی نظامی نگاشته شده است، رعایت اصول انسانی همانند احترام به اسیران جنگی، دلاوری، شرافت، پرهیز از خشونت بی‌دلیل و آزار رساندن به غیرنظامیان را برای فرماندهان گوشزد نموده است.^۲

در میان مسلمانان نیز آموزه‌های وحیانی و سنت بر عین بودن ارزش‌های اخلاقی با قدرت سیاسی و به تبع آن، در عرصه جنگ و جهاد دلالت دارد. قرآن مجید با تاکید و صراحت، بر ضرورت رعایت عدل و انصاف در تمامی احوال و شرایط، حتی در برخورد با دشمنان توصیه نموده است.^۳

۱. مصطفی محقق داماد، مبانی و توسعه مترقیانه حقوق بین الملل بشر دوستانه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۴، ص ۱۴۹.

۲. مصطفی محقق داماد، «تدوین حقوق بشر دوستانه و مفهوم اسلامی آن»، مجله تحقیقات حقوقی، دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۱۸، ص ۶۹.

۳. سوره مائده (۵)، آیه ۸.